

Alojz ŠTOKOVIĆ (Pula)

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

UDK 272(497.13=1.497.16)

CRNOGORCI KATOLICI NASELJENI U ISTRU TIJEKOM XVI. I XVII. STOLJEĆA

**(Prilog promišljanju Vojislava P. Nikčevića o katoličkoj sastavnici
crnogorskog naroda)**

Brojne migracije stanovništva tijekom XVI. i XVII. stoljeća upotpunile su demografski mozajk na istarskom poluotoku. I Crnogorci su neke svoje kockice posložili na tom magičnom prostoru. Osim Peroja gdje se počevši od 1657. udomila pravoslavna skupina, danas je malo poznato da su brojni crnogorski imigranti, ne samo oni koji su se tada nalazili u sklopu Mletačke Republike već i oni koji su živjeli u „Staroj Crnoj Gori“ pripadali katoličkoj crkvi. Dostupni arhivski materijali (posebice notarske i matične knjige) koje smo do sada proučavali ukazuju na vrlo živu duhovno-vjersku aktivnost Crnogoraca u obje Crkve. Nema nikakve sumnje da je dio te useljeničke populacije katoličanstvo prakticirao još u matičnom zavičaju. Takvih primjera smo našli kod useljenika u mjestima Poreč, Fuškulin, Mugeba, Bale, Fažana, Krmed, Vodnjan. Ono što je još interesantnije jest činjenica da ih se u matične ili notarske knjige često upisuje kao ljude „Da Montenegro“. To dokazuje da se na Zapadu pojam „da Montenegro“ vezuje uz Crnu Goru kao zemlju s velikim stupnjem autonomije bez obzira na njen formalno-pravni položaj unutar Otomanskog carstva.

I. Uvod

Useljavanja brojnih skupina ljudi na Istarski poluotok kroz više stoljeća, a posebice onih koja su se dogodila u XVI. i XVII., utjecale su na formiranje današnje demografske strukture na sjeverno-zapadnom području Republike Hrvatske. U tim procesima nailazimo i na skupine useljenika koje su prema svim pokazateljima pripadale crnogorskom etnikumu, a životna ih je sudbina usmjerila prema Istri, gdje su se trajno udomili.

Naselje Peroj na Pulštini se u literaturi navodi kao izvanredan primjer uspješnog udomljavanja. Za tu skupinu Crnogoraca se zna da je s dopuštenjem središnjih mletačkih vlasti u Veneciji te koordiniranim akcijama lokalnih vlasti u Kotoru, Puli i Buzetu doselila 1657. godine u južnu Istru. Ono što karakterizira ove doseljenike, osim njihove etničke pripadnosti, jest pripadnost pravoslavlju. U trenutku njihova iseljenja iz Crne Gore one su spadale pod crkvenu vlast cetinjskog mitropolite. To je značilo da je njihov dolazak na teritorij Mletačke Republike „ipso facto“ istovremeno podrazumijevao promjenu civilnog i duhovnog gospodara. Pravoslavni Perojci, ma koliko god bili zanimljivi, nisu u ovoj raspravi predmet našeg zanimanja, već su to oni Crnogorci koji su stjecajem povijesnih okolnosti na osmanskome ili mletačkom području prihvatili ili možda zadržali katoličanstvo, a potom se kao takvi trajno naselili u Istru.

Danas je malo poznato da je dio Crnogoraca, ne samo onaj koji se nalazio u sklopu provincije Dalmacije pod vlašću Mletačke Republike, već i onaj koji je živio u „Staroj Crnoj Gori“ pod Osmanskim carstvom, pripadao katoličkoj crkvi.

Osim pravoslavnih Perojaca, arhivski materijali (posebice notarske i matične knjige) ukazuju na prisutnost etničkih Crnogoraca u Istri i njihovu živu gospodarsku te duhovno-vjersku aktivnost, ponekad čak i u oba obreda. Stoga, nema nikakve sumnje da je dio takve useljeničke populacije katoličanstvo prakticirao još u matičnom zavičaju, bez obzira kojem je carstvu pripadao. Proučavajući arhivsku građu više smo primjera pronašli kod dijela useljenika u naselja: Poreč, Fuškulin, Mugeba, Bale, Fažana, Krmed, Vodnjan. Ono što je još interesantnije jest činjenica da ih se u matične ili notarske knjige često upisuje kao ljude „Da Montenegro“. To dokazuje da se na sjeverno-zapadnom dijelu Mletačke Republike pojam „da Montenegro“ vezuje uz Crnu Goru kao suverenu zemlju, koja, iako unutar Osmanskog carstva, funkcionira suvereno te uživa vrlo visoki stupanj autonomije.

Ono što treba posebno istaknuti jest i činjenica da se tu ne radi isključivo o crnogorskom pravoslavnom življu već i onom dijelu istog etnikuma koji pripada katoličkoj crkvi.¹ Kako izvori potvrđuju, bilo je među

¹ Jedna veća skupina doseljenika stigla je na Poreštinu iz okolice Bara 1611. Naselili su novoosnovano mjesto Funtana, kamo je nekoliko godina prije toga došla plemićka obitelj Borisi, također iz Bara. Iako se u mletačkim izvorima nigdje izriječno ne navodi o kojoj se etničkoj skupini radi, nema nikakve sumnje da je među njima bilo i etničkih Crnogoraca, kako onih koji su bili pripadnici katoličke vjeroispovjesti tako i onih koji su pripadali grčko-istočnom obredu, ali onih pod crkvenom vlašću filadelfijskog nadbiskupa

doseljenicima u Istru pripadnika obaju obreda, katolika i pravoslavaca iz oba dijela tadašnjih država na kojima su živjeli Crnogorci. Ipak treba kazati kako je Mletačka Republika uglavnom uspješno udomljavala onaj dio ljudi koji su živjeli na njenom teritoriju a samo u iznimnim prilikama one sa turskog dijela. Samo se jedan primjer može smatrati potpunim neuspjehom. To je tzv. hajdučka epizoda iz 1671. godine koja je tragično završila kako za doseljenike tako i za mletačku administraciju.²

II. Crnogorci katolici u kaštelu Vodnjan

U susjednim naseljima Peroja, ponajveć naseljenima romanskim stanovništvom; Vodnjanu, Fažani i Balama, udomilo se više obitelji za koje bi se moglo kazati da u svom etničkom izvoru imaju crnogorsko podrijetlo. Povijesni i arhivski izvori potvrđuju takvu spoznaju.³ Međutim,

u Veneciji, zaduženoga za sve pravoslavne vjernike u Mletačkoj Republici. Da li je među njima bilo i onih koji su potajice pripadali pod crkvenu vlast cetinjskog metropolite teško je kazati. Ako je i bilo takvih, onda su se oni ubrzo stopili s ostalim došljacima, budući da se na Poreštini nije mogla ostvariti u praksi crkvena pripadnost. Usp. Miroslav Bertoša, *Epistolae et communicationes rectorum histrianorum. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 52. JAZU, Zagreb 1979. str. 94.-97.

² U literaturi se navodi tzv. Hajdučka epizoda 1671. godine kada je planski trebalo naseliti čak 700 ljudi. Taj pokušaj nije uspio.

³ Župnici na području južne Istre, kada su bili u situaciji da u matične knjige trebaju upisati podatke o svojim vjernicima ili pak kumovima dobro razlikuju neke pojmove, vezane uz mjesto tadašnjeg ili prijašnjeg stanovanja. Tako npr., kada se spominju neka naselja župnici točno znaju gdje se ona nalaze, najvjerojatnije oslanjajući se na obavijesti koje su dobivali u potvrdama župnika u zavičajnim župama. Odnosilo se to podjednako na sve. U Matičnoj knjizi krštenih iz Fažane, susjednog mjesta Peroja, od godine 1638. do 1691. čitamo zapise o krštenjima. „...Adi 7(bre) 1659. R(everen)do Pre Vicenzo d' Azola Cap(ellano) di Fasana ha batezzatto Nicolo' figlio di Piero Cersichio (Kršić, op. a.) e dona Giacomina. Furono per Compari Jure (sic!) Grubissa da Castel Nuovo et D(ona) Maria Orbanichia“. Prilikom jednog drugog krštenja 8. rujna 1659. čitamo da su se kao kumovi pojavili „... par(on) Simon da Zara e D(omina) Marietta, moglie di m(esser) Zuanne Burato da Vescovana sott(o) Diocese di Padoua“. Dakle, župniku Domeniku Velicu je bilo jasno da uz pojam Zara ne treba nadopisati dodatno pojašnjenje kao kod Vescovane. Zadar je grad o kojemu takve nadopune nisu potrebite. Do konca godine bilo je u fažanskoj župi kršteno još nekoliko djece sa zanimljivim kumovima ili roditeljima. Tako je 14. rujna 1659. (upis 3.) kršten Alessio a kum mu je bio „...S(igno)r Cap(itan) Marco Todorovich“. Petnaest dana kasnije svoju je kćer Rosu donio na krštenje Grgo Branković kome su kumovali Bernardin Burato i „...Zuanne Vata da Pirano“. Zanimljiv je upis učinjen 6. siječnja 1661. Tog su dana M(esser) Radole da Monte Negro i njegova žena Anna krstili u Fažani svoje dijete po imenu Andrija Anton. Krštenje je obavio župnik Simon Loredan, a kumovali su Andrea Bori i Pierina Burato. Što je neuobičajeno kod ovog upisa? Najprije, tko je messer

poradi mnogih razloga, komunikacija između istih etničkih skupina gotovo da ne postoji premda je prostorna udaljenost među njima vrlo mala, svega nekoliko kilometara.

Naime, iako se već početkom XVI. stoljeća u mletačkim pokrajinama na istočnoj obali Jadrana⁴ ustalio jedan efikasan oblik poticanja i odabira ljudi koji su iz raznih razloga bili voljni matični zavičaj zamijeniti novim, on nije uvijek funkcionirao najbolje. Najčešće su se takve aktivnosti događale na poticaj i uz znanje same vrhovnih vlasti Mletačke Republike. To je prije svega ovisilo o trenutnim događanjima i procjenama na tim područjima. Zbivalo se to planski, ponajveć u suglasju visokih lokalnih dužnosnika, kotorskog providura i rašporskog kapetana u Istri koji je imao sjedište u Buzetu. Ipak, u takvim je akcijama najveći teret i konačni uspjeh pado na leđa neposrednih agenata i organizatora. Na taj su način mnoge obitelji u XVI. i XVII. stoljeću trajno udomljene u više mjesta istarskog poluotoka, uglavnom u žiteljstvom ispražnjenim naseljima uz zapadnu obalu Istre, od Kopra pa do Pule.

Za južni dio Istre, pored drugih povijesnih vrela, za spomenuto vrijeme, kao što je već spomenuto, dragocjene informacije o nazočnosti ljudstva doseljenog s crnogorskog područja u ovu sredinu daju nam i matične knjige Fažane, Bala i Vodnjana, a nešto manje Rovinja. To su najbliža naselja kojima je Peroj okružen u udaljenosti od dvije pa do nekoliko desetaka milja. Tako u matičnoj knjizi vjenčanih župe Svetog Blaža iz Vodnjana, gdje su upisivani podaci o sklopljenim brakovima kroz duže razdoblje⁵, počevši

Radole. Da li je on stanovnik Fažane ili je tu u prolazu. Zašto je uopće krštenje obavljeno u Fažani? Ako je pomorac, zašto sa sobom vodi ženu koja je u međuvremenu rodila. Zašto je bilo potrebno upisivati kraj iz kojega dolazi? Najvjerojatnije je messer Radole čovjek koji je doselio iz Crne Gore u Peroj zajedno s ostalima. Kako se radilo o katoliku u novoj matičnoj župi Sv. Stjepana, vjerojatno nije mogao obaviti krštenje jer trenutno nije bilo župnika. Obratio se u Fažanu gdje je to obavljeno. Budući da nije posjedovao nikakvih pismenih isprava i podataka o svom statusu, župnik je u matičnu knjigu upisao ono što mu je dotični Radole izjavio kako dolazi iz Crne Gore. Jer, gdje se još iz toga područja mogu pribaviti isprave o građanskom statusu, pa tako niti potvrda tamošnjeg župnog ureda. Krštenje je najvjerojatnije obavljeno „in bona fide“. Kako spomenutoga gospodina više nema upisanog u matične knjige, vjerujemo da je sve druge sakramente obavio u matičnoj župi u Peroju gdje je nekoliko godina kasnije župnikom Zuanne Urban i gdje pored drugih stanovnika pravoslavne ispovjesti žive katoličke obitelji Jure Ahelića, Jure Grubića i drugih. Usp. Liber I. Baptizatorium, VIII. Februari 1638. Finisce li 5. Agosto 1691.

⁴ Misli se na Istru, Dalmaciju i Albaniju.

⁵ Radi se o brakovima koji su sklopljeni u katoličkoj crkvi i po katoličkim običajima.

od godine 1596. do 1703., na četrdeset i sedam mjesta nalazimo upisano prezime Paštrović. Već samo prezime sugerira da se radi o supružnicima koji svoje podrijetlo vuku iz Crnogorskog primorja, i još jedno indikativno ime i prezime upisano kao Barić Todorović (Barichio Todorouichio). Dok ovo prvo sasvim sigurno indicira zemljopisno podrijetlo, i ovo posljednje bi se možda moglo povezati s izvornim zavičajem⁶ negdje na prostoru Crne Gore. Ostali se slavenski upisi odnose isključivo na hrvatski etnikum koji je u to vrijeme doselio s područja Dalmacije⁷ te se smjestio u više okolnih naselja.⁸ Međutim, isključimo li Todorovichia iz našeg razmatranja, jer se u ovom primjeru osim o etničkom Crnogorcu može raditi i o katoliku iz Hercegovine⁹, najvjerojatnije se radi o doseljenicima iz tadašnje mletačke pokrajine Dalmacije ili možda Albanije¹⁰. Možda o jednoj ili dvije obitelji s nepoznatim brojem članova. Zaključiti se može da su se one u ovom kaštelu prikladno udomile, akulturirale ili čak integrirale u cijelosti, jer se njihovu generacijsku nit na osnovi podataka iz spomenute matice može pratiti više od jednog stoljeća, počevši od 1599. godine.¹¹ Naime, u prvom se takvom upisu spominje kako su brak sklopili Francesco, sin gospodina Alesandra Pugliesea iz Brijuna i Zuana kći gospodina Zorzia Pastrovichia.¹² Među posljednjim upisima, 9. lipnja 1685. spominje se Domeniko Pastrovichio.¹³

⁶ Adi 13. zugno 1600. Barichio Todorouichio con Ellena fu' moglie del q(uendam) Gregor Belich d(e)l Terr(itori)o di Barbana..., Matična knjiga vjenčanih Vodnjan.

⁷ Vidi Marino Manin, doseljenici iz Šibenika, n. dj.

⁸ Matična knjiga vjenčanih (1569. do 1703) / Libro I. de' Matrimonii dalli 16. Giugno 1596. sino li primi Novembre 1703 / Arhiv župe Sv. Blaža Vodnjan, sig. 3,1. Opaska: knjiga ima oko 600 listova formata 21,5x30, tinta smeđa, na više mjesta stranice su oštećene i nagrižene od insekata, a i vlaga je isprala dio teksta, tako da je čitanje ponekad otežano ili nemoguće. Jezik je talijanski (mletački dijalekt), a u manjem dijelu latinski. Pismo kurzivna humanistika. Sustav uveza je temeljen na uvezu svećića ukoričenih u kartonske korice i kožu na hrptu. Paginacija i kronologija upisa nije uvijek uredna tako da je opraćenje i navođenje otežano. U daljnjem tekstu: Knjiga vjenčanih Vodnjan.

⁹ Upis od 13. lipnja 1600., Barichio Todorichio oženio je Jelenu udovicu Grgura Belića, n. dj.

¹⁰ Pojam pokrajine Albanije nikad u cijelosti nije bio definiran kao i to gdje ona zapravo započinje.

¹¹ Upis od 7. veljače 1599. godina. Knjiga vjenčanih Vodnjan, n. dj.

¹² ...Fran(ces)co f(iglio) d(el) s(ignor) Alles(sandr)o Pugliese da Brioni co(n) Zuana f(iglia) d(el) s(ignor) Zorzi Pastrouichio. Adi 7. feb(raio) 1599. fu celebrato il matrimonio delli contras(criti). Furono sposati da me Damiano Damianis piouano alla pr(ese)ntia de Franc(esc)o Bergamaschi e Grerorio Codacovich... N.dj. str. 15

¹³ Ovo se prezime pojavljuje u ovoj obimnoj knjizi isključivo kao Pastrovichio ili Pa-strovich, a nijednom nije upisano u obliku Pastrovicchio, kako ga nalazimo u talijanskoj literaturi XIX. stoljeća.

III. Domenico Pastrovichio, kanonik kolegijalne crkve Sv. Blaža

Za razliku od većine Paštrovića koji žive u ovom kaštelu i svoj svakodnevni životni ritam provode kao i svi ostali građani, ovaj posljednji Paštrović po imenu Domenico je svećenik kolegijalne crkve Sv. Blaža u Vodnjanu. Iz navedenih arhivskih vrela nije moguće utvrditi da li se radi o potomku neke od spomenutih domaćih obitelji ili je možda kao mlađi svećenik Kotorske ili Barske biskupije inkardiniran u Pulsu i raspoređen u ovu župu kao duhovnik koji je trebao pripomoći u pastvi jer poznaje jezik novih doseljenika i njihove običaje. Domenika pratimo na ovoj župi punih 25 godina te je najvjerojatnije prošao sve razine crkvenih dužnosti i časti, od običnog kapelana, župnika pa do kanonika. Prvi put ga se spominje kao vjerskog službenika u Vodnjanu 23. ožujka 1659. godine. Tada je izvršio najvjerojatnije svoj prvi službeni upis u matičnu knjigu krštenih župe Sv. Blaža, kojom je prilikom krstio Martinu Antoniu, kćer Lorenza i Damiane Vilico.¹⁴ Drugi pouzdan podatak nalazimo u knjizi vjenčanih iste župe od 18. listopada 1660. godine kada je u crkvi Gospe Karmelske izvršio obred vjenčanja, podijelivši ovaj sveti sakrament Nikoli sinu Antona Mekisa i Coloti kćeri Zaharije Barbarigo.¹⁵ Bilo bi zanimljivo nešto više doznati o ovom svećeniku, po svoj prilici došljaku s krajnjeg juga Jadrana, koji je prispio u sredinu koja je neposredno prije toga više desetljeća prolazila kroz ozbiljnu krizu duhovnog identiteta.

Odnosi se to na određeni broj otvorenih pristalica Lutherova naučavanja s kojima se morao pozabaviti i sud svete inkvizicije, ali također i na uskokrkvena pitanja vezana uz kleričku disciplinu, na što je upozorio i apostolski vizitator Augustin Valier za svog boravka u Vodnjanu 1579. godine.¹⁶ Isto tako ne treba zaboraviti niti činjenicu da sa službom započinje

¹⁴ Libro dei battesimi (1641.-1684.), Župni arhiv Vodnjan.

Adi 23. Marzo 1659. Martina et Antonia fig(lia) di m(eser) Lorenzo Vilico et di D(ona) Damiana sua mog(li)e natta di leg(itim)o matrimonio. Batezzato da me P(re) Do(me)n(i) go Pastrouichio. Compari furono il sig(nor) Isepo Vidon et Pasqua fig(lia) del q(uendam) Piero Pastrovichio. Usp. Libro dei battesimi, N. dj.

¹⁵ Upis od 18. listopada 1660, ...furono congiunti in santo matrimonio li oltrescritti nella chiesa del Carmine dal R(everen)do sig (nor) pre Dom(en)i go Pastrovichio et p(re) sig(nor) Lorenzo Calimeni et Carlo Luciani. N.dj.

¹⁶ Valier, ..., visitatio polensis, N dj. U Vodnjanu je i kasnije, od odlaska visoke crkvene inspekcije nastavljeno s aktivnošću protestantskih sljedbenika. Mnogi su od njih bili sudski procesuirani, posebno u razdoblju od 1580. pa do 1590. Najveći broj tih ljudi dolazio je iz obitelji Cinei, Grka koji su i prije ciparskog rata 1571. godine doselili iz Famaguste. Najvjerojatnije su oni bili posrednici kada su 1578. godine doseljeni njihovi sunarodnjaci

kada se na istarskom poluotoku još osjećaju posljedice Uskočkog rata 1618. i velike epidemije kuge koja je poharala poluotok 1632. Nažalost, dostupni arhivski izvori kao ni druga objavljena literatura o povijesti ovog mjesta o tome ne govore ništa.¹⁷ Zbog toga, samo na osnovi ovih podataka nije moguće o ovom čovjeku utvrditi ništa, čak ni njegovu životnu dob. Može se tek naslućivati da se radi o iskusnom mladom svećeniku koji je višegodišnju pastoralnu praksu stjecao negdje izvan Istre te da se tu pojavio kao već formiran duhovnik.

O tome govori i slijedeći podatak. Domeniko Pastrovichio se dvije godine kasnije, već 1662. godine potpisuje kao kanonik, a to je čast koja se najčešće stječe višegodišnjim radom. Moglo bi se na temelju toga zaključiti kako je župa Sv. Blaža u Vodnjanu dobila već gotovog i duhovno formiranog svećenika koji se u Vodnjanu još dodatno iskazao. To što prve dvije godine uz njegovo ime nema upisane nikakve titule niti funkcije, moglo bi značiti da je 1659/1660. godina prva godina njegova pastoralnog u ovoj župi. Pretpostavljamo da mu je u novoj župi Svetog Blaža dodijeljena

iz Famaguste i Nikozije na Puljstinu, kao pripadnici unijatskog pravoslavnog kraka, kojima je Mletačka Republika bila dodijelila crkvu Sv. Katarine u Puli za njihove religiozne potrebe, a koju su oni posvetili Sv. Nikoli. Što se dogodilo s tom obitelji, koja se ovdje udomila da je iz pravoslavlja prešla na protestantizam, teško je kazati. Najvjerojatnije se nisu najbolje snašli, pa je to bio njihov odgovor i opstrukcija postojećeg crkvenog ustroja. Godine 1583. bio je na doživotni kućni pritvor, koji je trebao provesti u svojoj kući u Vodnjanu poradi ispovijedanja luteranskih ideja osuđen je Marko Cinei ali je jedne noći, po odluci Svetog oficija bačen u more i utopljen 1584. kod Dvigrada. Najvjerojatnije u Limskom kanalu. Sudbinu oca doživjela su i njegova četiri sina kao i dva nećaka. Navodno, herezom ih je zarazio već davno fažanski župnik Pasqualino Velico koji je još 1548. bio gorljivim slijednikom puljskog biskupa Vergeria i poradi tih ideja osuđen. Često je dolazio u Vodnjan. Međutim, ostali Vodnjanci nisu prihvaćali njihove ideje osim nekog nekolicine; De Paoli, vanbračni sin kanonika De Paolia, Antonio Rotta i Giacomo Betiga. Usp. Mario Pavat, *La riforma reidentina a Parenzo e Pola*, Rim 1960, str. 168.-173.

¹⁷ Iako je mirom u Madridu 1618. godine završio Uskočki rat, posljedice na svim područjima života bile su više nego vidljive. Bio je to jedan od najtragičnijih ratova ikad vođenih na Istarskom poluotoku. Sukob između Austrije i Venecije koji je aktivno trajao od 1615. do 1617. izrodio se u oružani obračun dviju strana bez ikakvih pravila ratne vještine. Svako je mjesto istovremeno bilo i bojišnica i pozadina. Tragične posljedice ovog rata, u kojemu su značajnu ulogu imali i uskoci, po kojima se ovaj oružani sukob u povijesnoj literaturi i nazvao, ostavio je iza sebe popaljena sela, ubijene i prognane stanovnike, razoreno gospodarstvo, uništen život itd. Istarski je poluotok pružao žalosnu sliku koja se još više pogoršala velikom epidemijom kuge 1632. kada je pomrla gotovo jedna trećina preostalog pučanstva, a posljedice će se osjećati i pedeset godina kasnije. Usp. Miroslav Bertoša, *Istarsko vrijeme prošlo*, Pula 1979.

skrb o običnom puku, najvjerojatnije onim ljudima koji su doselili u neposrednu okolicu¹⁸ i koji svoje religiozne obveze izvršavaju u manjim, ili pak okolnim crkvama, gdje se pored ostalog udjeljuje i sakrament braka kao napr. Sv. Martina, Sv. Lovre, Gospe od Karmela itd,¹⁹ a ne u kolegijalnoj crkvi Svetoga Blaža. Nažalost, također nema nikakvih vijesti ili pak naznaka da su njegovom pastoralnom aktivnošću ili nekim drugim interesom bili obuhvaćeni stanovnici upravo pristigli u susjedni Peroj iz Crne Gore.²⁰

Dušobrižničku je službu u Vodnjanu sigurno uspješno obavljao, a nagrada mu bijaše što je bio izabran na kanoničku čast. To je i njemu samome kao došljaku jako imponiralo, pa svom imenu od sada neizostavno kod službenih zapisa dodaje i spomenute atribucije. Takav prvi primjer imamo kod upisa od 2. rujna 1662. kada je ubilježeno vjenčanje Domenika Grupazza i Pasquine Zanini.²¹ Uspoređujući rukopis i njegov karakterističan duktus kroz više godina, podatke je u ovom primjeru umjesto njega u matičinu rubriku upisao neki drugi vjerski službenik. Zanimljivo je da mu

¹⁸ Ivan Grah, Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592.-1802.) *Croatia Christiana Periodica*, god. XI. Br. 20, Zagreb 1987.

¹⁹ N.dj. *passim*

²⁰ Naime, na Pulštini i njenoj okolini već je u pastoralu ljudi bio angažiran određeni broj katoličkih svećenika koji su bili rodom iz južnih krajeva i koji su se služili latinskim jezikom u liturgiji, a u javnoj komunikaciji materinim hrvatskim. Treba pretpostaviti da su se vrlo lako mogli sporazumijevati i s novim pravoslavnim doseljenicima koji su se služili srodnim, crnogorskim jezikom. Ovo je jedan od zaključaka crkvenih vlasti u Puli, a informacija je prosljeđena Svetoj Stolici. Već u prvom izvješću „ad limina“ pulskog biskupa Alojzija Marcella vidi se njegova intencija. Uspostaviti prisniji kontakt između raznih slavenskih skupina a onda postupno preko jezika manjinu privesti većinskoj zajednici. Međutim, ova relativno jednostavna formula nije se pokazala uspješnom kod ove perojske pravoslavne skupine. Teško je kazati zašto je to tako i na čijoj je strani krivica za takav odnos. Najprije, svi katolički svećenici koji su tu mogli posredovati odbili su biskupu suradnju izgovarajući se da, iako poznaju njihov jezik, nisu dorasli objašnjavati teološke razlike između katoličke i pravoslavne doktrine. To donekle može biti i točno jer po svoj prilici nepoznanica im je bila liturgijski jezik i ćirilčko pismo. A to bi onda od njih zahtijevalo i dodatno obrazovanje. Isto tako, niti Perojci nisu pokazivali neku posebnu volju za takvom suradnjom, najvjerojatnije ohrabrivani matičnom crkvom s kojom su u živom kontaktu, iako su formalno prihvaćali Marcellove sugestije. Nejasna je u svemu tome i činjenica da pulski biskupi nisu u sam Peroj, tada još uvijek živući katoličku župu, uspjeli postaviti jednog takvog svećenika. O prvim dojmovima o Crnogorcima u Peroju usp: Ivan Grah, Peroj u relacijama pulskih biskupa Svetoj Stolici 1660.-1802., U: *Prilozi o zavičaju* 6/89, str. 97.-104., Pula 1990.

²¹ Congiunto in S(anto) Matrimonio il il S(ignor)P(re) Do(me)n(e)go Pastrovich Can(oni)co nella Chiesa di S Martino figliolo di..., Knjiga vjenčanih, N. dj. str. 13.

se već kod prvog upisa ime zapisuje slaveniziranim oblikom Pastrovich. Ovo je tim zanimljivije jer se spomenuti kanonik sam potpisuje kao Pastrovichio, romaniziranim oblikom koji se već više desetljeća bio ustalio i za mnoge obitelji s takvim prezimenom²². Tada se najvjerojatnije u svakodnevnoj komunikaciji kanonik Domeniko još služio slavenskim oblikom, a službeno romaniziranim. Kad je to bilo tako, onda to znači da se u novom društvenom okruženju on nije doživljavao tuđincem, bez obzira kako se pisao te da mu to nije bila smetnja da već za nekoliko godina vodnjanske službe uđe u časni red kanonika.²³

Sve časti i dužnosti koje je obavljao u Vodnjanu, tj. župničku i kanoničku, neizostavno su navedene u matičinim rubrikama. Kako je pritom najveći broj upisa, a to se protegnulo na više od dva desetljeća, obavio on osobno, očito mu je do vlastite pozicije bilo jako stalo. Ovo je dakle jasan primjer jedne uspješne akulturacije ili čak potpune integracije u relativno kratkom vremenu, neovisno o činjenici gdje je taj proces započeo. Da li u starom zavičaju ili pak u novoj destinaciji.²⁴ To isto vrijedi i za ostale

²² U u crkvenim i civilnim dokumentima u vrijeme mletačke vladavine a kasnije i austrijske se ravnopravno pojavljuju dvije inačice ovog prezimena. U početku kao Pastrovich i Pastrouichio a kasnije i kao Pastrovicchio.

²³ Vodnjanski kaptol imao je tri kanonika od kojih je jedan od njih obavljao funkciju župnika. Utemeljen je bulom pape Bonifacija VIII. 1294. ali je stvarno zaživio tek 1468. a ukinut carskim dekretom 5. kolovoza 1842. Domenico Pastrovichio je kao kanonik ujedno u periodu od 1674.-1686. obavljao i funkciju župnika kako proizlazi iz citiranog arhivskog vrela dok neki autori drže da je to bilo od 1680.-1686. Usporedi; Domenico Rismondo, Dignano d' Istria nei ricordi. Ravena 1937. str. 107.

²⁴ S obzirom da Paštrovići kao dio crnogorskog etnikuma iza 4. travnja, 1423. godine, sukladno sklopljenom ugovoru između njihovih glavara i Francesca Bemba imaju unutar Mletačke Republike privilegiran status kao njeni građani, sasvim je izvjesno da je integracijski proces u romansko-katoličko društvo samo još intenziviran na tom području iz sklapanja tog povijesno-pravnog akta. To na neki način sugerira i crnogorski povjesničar Slavko Mijušković kad raspravlja o vjerodostojnosti „Paštrovskih privilegija“ iz 1423. i jesu li te povlastice samo potvrda onoga što su Paštrovići kao pleme uživali još iz ranijih vremena. U knjizi *Kotorska mornarica*, on isključuje kao možebitne falsifikatore nekih poglavlja ove isprave pravoslavne i katoličke svećenike, tako napr. „Ni u paštrovskim seoskim svećenicima ne bismo mogli nazrijeti autore akata za čije bi izmišljanje i uspješno izvršenje bila potrebna mašta, znanje i naročita sposobnost najpronijljivijih i najprepredenijih ljudi.“ Ukratko kazano: pravoslavno je svećenstvo neuko i nedovoljno vješto u pisanju da bi se uopće moglo upustiti u takav pothvat. Ali je zato sumnja mogla pasti na katoličko svećenstvo koje je u ovoj raboti moglo imati nekih skrivenih primisli. Međutim, Mijušković je i tu kategoričan pa iznosi: „...ako bismo pak pretpostavili da su paštrovski katolički svećenici, iako seoski, ipak učeniji i sposobniji od pravoslavnih, i bili u stanju da zamisle i izvrše pomenute falsifikate, morali bismo se suočiti s pitanjem: Zašto i u koju svrhu bi

obitelji koje su upisivane kao Pastrovich ali i kao Pastrovichio. Bez obzira koliko se u njima samima tijekom procesa adaptacije sačuvalo izvornih elemenata etničke baštine i kakav je njihov intiman odnos naspram starog zavičaja, treba zaključiti kako se radi o potomcima ili pak nekadašnjim stanovnicima primorskog dijela današnje Crne Gore. Taj teritorij, koji je omeđen mjestom Maine na zapadu i Špičom na jugu te Crmnicom i Brajićima na sjeveroistoku, u najvećem dijelu naseljavaju Paštrovići, jedno od crnogorskih plemena. To je neosporno. Paštrovići su ili pripadnici ovog crnogorskog plemena ili stanovnici tog područja.

IV. Nedovoljno prepoznatljiva etnička identifikacija

Međutim, nije uvijek lako samo na osnovi dostupnih arhivskih vrela u svakom primjeru utvrditi tko se sve stvarno skriva pod ovim ali i drugim prezimenima. Analizirajući ovu problematiku kod takvih i sličnih primjera, posebice u notarskim zapisima ili matičnim knjigama, nije uvijek moguće utvrditi kada se radi o etničkom Crnogorcu, potomku plemena Paštrovića ili o etničkom Hrvatu, Romanu, Albancu ili možda i Grku koji je u Istru na isti način doselio s primorskog područja današnje Crne Gore.

S obzirom na povijesne okolnosti i ustroj katoličke crkve ali i druge vjerskih zajednice na tom području, također nije moguće govoriti o jedinstvenom prostoru; niti crkvenom, niti vjerskom niti etničkom, a još manje političkom.. Kao što je već spomenuto, u političkom smislu dio pripada Osmanskom carstvu, dok je drugi dio u sastavu Republike Svetog Marka²⁵. U crkvenom spada pod jurisdikciju dviju crkvenih pokrajina. Nad pravoslavnim stanovništvom duhovnu vlast obnaša mitropolit cetinjski,

to oni uradili? Zar bi paštrovski katolički svećenici u trenutku kada je u Paštrovićima prestala vlast srpskih šizmatičkih gospodara i kad se već mogla nazirati opasnost od Turaka, izmišljali i falsificirali isprave da bi pomogli neko uvjetno stupanje Paštrovića mletačko podanstvo? Svakako ne. Oni bi naprotiv mnogo rađe zagovarali bezuvjetno potčinjavanje Veneciji, jer bi takvo potčinjavanje predstavljalo čvršću i sigurniju vezu Paštrovića s tada vrlo moćnom katoličkom Venecijom od one veze koje su zahtijevali Paštrovići u želji da sačuvaju svoju autonomiju“. Mijušković je dakle uvjeren kako katoličko svećenstvo, a to podrazumijeva i vjernički puk, nije imalo velikog osjećaja prema dotadašnjoj paštrovskoj posebnosti i da jedva čekalo da cijeli prostor kao na „pladnju“ izruči moćnoj katoličkoj državi Veneciji. Usp: Mijušković Slavko, *Kotorska mornarica, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti*, knjiga 7, str. 9.-30., Podgorica 1994.

²⁵ Grad Budva je tijekom više stoljeća priznavao vlast raznih država, Bizanta, Duklje, Nemanjića, Balšića. Kontrolu ovog vrlo važnog starteškog dijela na jugu Jadranskog mora preuzela je Mletačka Republika 1443. i zadržava je do konačne propasti 1797.

sufragan pečkog patrijarha a nad rimokatolicima budvanski biskup, sufragan barskog nadbiskupa.²⁶ U tom smislu teritorij Paštrovića se skoro u cijelosti poklapa s granicama katoličke Budvanske biskupije.²⁷ Veze stanovnika tog područja i onoga u najbližem susjedstvu, posebice okolice Boke Kotorske i njenog zaljeva, su vrlo intenzivne usprkos mnogim različitostima. Te veze, i kao rodbinske ali i poslovne, održavaju se i onda kada netko napusti zavičaj i preseli u drugi dio Mletačke Republike. Kao potvrda ovoj tvrdnji mogu nam poslužiti upravo primjeri iz Vodnjana a ovdje navodimo samo jedan. U više navrata u kaštelu se kao ženici ili kumovi na vjenčanju pojavljuju ljudi iz Herceg Novog. Tako je dana 20. lipnja 1601. godine Petar Pačić od Tome oženio Katarinu, kćer Zuane Valentića iz Herceg Novog. Obred vjenčanja je obavio Mihovil Zenzerović.²⁸

Međutim, treba ukazati i na činjenicu kako se to ne odnosi samo na ovo mjesto već i druga, posebice ona koja se nalaza uz zapadnu obalu Istre. Iako ima svakakvih prezimena koja bi se mogla dovesti u vezu s izvornim zavičajem, najčešće brojčano prevladavaju prezimena Paštrović. U arhivskim se izvorima iz XVII. i XVIII. stoljeća pojavljuju u Balama, Rovinju, Fažani, Poreču itd.²⁹ Zbog toga ovo još potvrđuje realnu pretpostavku kako se kod tih doseljeničkih obitelji s ovakvim prezimenima ne radi uvijek o etničkim Crnogorcima već i drugim ljudima koji doseljavaju iz „paštrovskog“ područja. Nije u pitanju samo jedna te ista obitelj³⁰, pa

²⁶ Barska se nadbiskupija spominje već u IX. stoljeću a kao metropolija u dva navrata kada obuhvaća veći dio biskupija na tom području. Nakon privremenog gubitka metropolitanskog statusa obnovljena je 1199. Od XVI. stoljeća dalje barski nadbiskup nosi naslov „Primas Serviae“ za onaj mali broj katolika koji je još tu preostao. Naime, za vladanja Turaka ovim krajevima poradi progona veliki je broj stanovništva prešao na pravoslavlje ili se poislamio, dok su katolici Albanci postali neznatna manjina. Usp. Butorac-Ivandija, N. dj. str.108.-109.

²⁷ Budvanska biskupija spada među najstarije biskupije na Jadranu. U vrijeme Dukljanske kneževine u njoj stoluje biskup koji od godine 1089. biva podložen barskom nadbiskupu i metropoliti. Prvi poznati biskup je Silvestar iz godine 1143. a nakon njega pa do 1571. postoji popis svih njenih biskupa Nakon 1575. Budva gubi status stalnog biskupskog sjedišta, već se u njemu nastanjuje biskupijski vikar ili administrator. Biskupija je ukinuta 1828. i pripojena Kotorskoj. Usp. Josip Buturac – Antun Ivandija, Povijest Katoličke crkve među Hrvatima, karta, str. 112. Zagreb 1973.

²⁸ ...Piero Pacich q(uendam) Tomaso co(n) Cat(arin)a f(iglia) di Zuane Ualentich da Castel Nuovo, N. dj. str. 29

²⁹ O Crnogorcima u ovim naseljima osvrnut ćemo se u zasebnom poglavlju.

³⁰ Ime oblasti iz kojega dolaze ove obitelji dolazi od starog rodovsko-plemenskog imena Paštrović.

koliko da je brojčano bila jaka, jer ona nije mogla napučiti ljudstvom šire područje Istre. Jedno je sigurno. Prezime Paštrović u ovom primjeru je najmanje patronimik. U arhivskim izvorima njega nalazimo pisana naizmjenice u dva oblika: jednom kao Pastrovich a drugi kao Pastrovichio. Prvi se oblik izgovarao kao Paštrović i najvjerojatnije je označavao osobu koja je pripadala rodu, dok je drugi oblik Paštrovc, čovjek koji je doselio iz područja Paštrovića. Kako je u jednom i drugom slučaju riječ o doseljenicima, nije jasno na osnovu čega se radila distinkcija i koji će oblik u nekoj od aktualnih isprava biti uporabljen.³¹ Ipak, najvjerojatnije je ovisilo o samom čovjeku, ali i o trenutnoj predodžbi koju je neka službena osoba ili notar mogla steći o njemu. U ovom vodnjanskom primjeru ovim se prezimenom označava došljaka koji je doselio s južnoadranskog područja, onoga koje se prostire između mora, Maina, Brajića, Crmnice i Spiča. Međutim, s obzirom na demografske mijene i različite povijesne okolnosti, treba ponovno istaknuti kako to područje nije kompaktno. Nije to ni kulturološki a još manje etnički. Kao što je u literaturi poznato, posložen je na tom dijelu zanimljiv mozaik sastavljen od različitih jezika, govora i pisma; crnogorskoga, hrvatskoga, italo-venecijanskog, latinskog, albanskog, turskog i možda još kojeg detalja te vrste, najvjerojatnije grčkog poradi neposrednog susjedstva. Također, u duhovno-konfesionalnom i crkvenom smislu, izrazita je podjela stanovništva na rimokatolike, muslimane i grko-pravoslavne, dok se u etničkom pogledu razaznaju narodnosne skupine, Crnogorci, Hrvati, Albanci i Romani, Grci, Turci itd. Zbog svega toga se može zaključiti kako je proces akulturacije bio proces koji se odvijao u više pravca, a ovaj koji se odvijao na Istarskom poluotoku između pravoslavnog i katoličkog žiteljstva zasigurno je započeo još u starom zavičaju. Uglavnom se odvijao u jednom pravcu tako da je u novoj sredini on je još više ubrzan te je od etničkog izvornog identiteta ostao tek antroponim. Iako imamo krasnih primjera, posebice u okolici Poreča, kako se život doseljenika odvijao ravnopravno u oba religiozna sustava. Međutim, to nije bio slučaj s Paštrovićima u Vodnjanu, Balama i Fažani koji najvjerojatnije prolaze završnu fazu akulturacije ili čak potpune asimilacije.³² Zbog tog razloga

³¹ Osim matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih, čija je obveza pisanja proizlazila iz odredaba Tridentinskog sabora, najuobičajeni oblik službene isprave činili su razni kupoprodajni ugovori ili pak oporuke. Matične su knjige pisali svećenici, uglavnom župnici dok su se kupoprodajni ugovori i oporuke sastavljale kod notara.

³² Vodnjan je kaštel udaljen od Peroja oko 5 milja a predstavlja vrlo značajno središte koje će se odmah odraziti na odnose s novo pridošlim Perojcima.

najvjerojatnije nisu pokazivali nikakav posebni interes za skupinu njihovih sunarodnjaka koja je 1657. godine doselila u susjedno selo Peroj.

U navedenoj matičnoj knjizi nema niti jednog upisa koji bi na bilo koji način ukazivao da je između ove dvije zajednice bilo kakvih kontakata.³³ To isto bi se moglo zaključiti i iz matične knjige krštenih iz župe Sv. Blaža u Vodnjanu za godinu 1641.-1689.³⁴ Kao što je Domenico Pastrovichio revno vodio upise u knjizi vjenčanih iste župe, tako je činio i kod krštenja. Od prve godine upisa 1655. pa 1680. ovaj je župnik krstio i u knjigu upisao više od 150. upisa.³⁵ Ima i takvih primjera kad su prilikom krštenja nazočni sami Paštrovići: kao krštenici, kao roditelji, kao krstitelj i kao kumovi.³⁶ Nasuprot toj činjenici, „crmnička“ skupina je prva iskušenja takve vrste trebala doživjeti upravo ovdje. A to je iskušenje morala proći kroz grčku pravoslavnu župu Sv. Nikole u Puli, koja je neosporno pod duhovnom vlašću filadelfijskog nadbiskupa sa sjedištem u Veneciji, dakle unijatskom granom pravoslavlja.

V. Zaključak

Zapisi nekih imena i prezimena u matičnim knjigama katoličkih župa kao i u bilježničkim zapisima, poglavito na mletačkom dijelu Istre, tijekom XVI. i XVII. stoljeća, daju naslutiti kako je na ovaj poluotok naseljeno više katoličkih obitelji iz tzv. Stare Crne Gore. Koliki je broj takvih teško je kazati poradi nedovoljne istraženosti relevantne arhivske građe. Međutim, prema našem istraživanju matičnih knjiga župa Poreča, Bala, Vodnjana, Fažane i Rovinja, čini se da je najveća koncentracija tih doseljenika upravo na tom području. Upisi u matične rubrike uz osobna imena i s opaskom „da Monte Negro“ redovita su pojava kada se radi o ljudima koji dolaze iz one Crne Gore koja se tada nalazi u sklopu Osmanskog carstva. U tom smislu kao ilustraciju i zaključni primjer navodimo nekog mesera Radolu. On je zajedno sa ženom Anom 1661. godine u župnu crkvu Sv. Kuzme i Damjana u Fažani donio na krštenje svoje dijete kome nadjenuše ime Andrija Anton. Krštenje je, sukladno katoličkom obredu,

³³ Kaštel je uglavnom nastanjen talijansim stanovništvom dok je okolica isključivo nastanjena Hrvatima čiji se entitet s vremena na vrijeme pojačava novim doseljenicima iz Dalmacije.

³⁴ Liber baptizatorum 1640.-1689., Župni arhiv Vodnjan

³⁵ Liber baptizatorum, N. dj. passim

³⁶ Liber baptizatorum, N. dj. 28. ožujka 1657.

obavio župnik Simon Loredan a kumovali su Andrea Bori i Pierina Burato. Ovaj je čin upisan u matičnu knjigu krštenih iste župe gdje je otac upisan kao M(esser) Radole da Monte Negro (!). Postavlja se nekoliko pitanja glede ovakvog načina upisa, jer odudara od uobičajenog. Najprije, tko je messer Radole. Da li je on samo u prolazu ili je stanovnik Fažane. Najvjerojatnije ovo drugo, jer da je krštenje obavljeno u nuždi, prolaskom kroz to mjesto, župnik Loredan bi bez ikakve sumnje u rubriku bio upisao opasku „in extremis“, a nje ovdje nema. Dakle, Radole je po građanskom statusu stanovnik Fažane i pripadnik župne zajednice. Međutim, zašto je bilo potrebno upisati opasku „da Monte Negro“ ako je on domaći žitelj? Iz jednostavnog razloga jer je trebalo doseljeniku utvrditi konfesionalnu pripadnost odgovarajućom potvrdom o krštenju iz matične župe. A kako je to ponosni otac Radole mogao dokazati? U tom času nikako, posebice ako znamo da je pastoralizacija na turskom području bila jedva moguća, a kamoli da su tamo uredno funkcionirale katoličke župe i s uredno vođenim župnim maticama. Ovako, župniku Loredanu nije preostalo ništa nego „in bona fide“ krstiti malog Andriju Antona uz svjedočanstvo kuma Andrije Borijsa (po kome je krštenik i dobio ime) koji najvjerojatnije i sam potječe iz Bara. Tako opaska „Da Monte Negro“ postaje olakotna okolnost kojom etnički Crnogorci katoličke vjeroispovijesti mogu lako biti integrirani u novoj sredini.

Alojz ŠTOKOVIĆ

**MONTENEGRINS CATHOLICS IN ISTRIA DURING THE XVI
AND XVII CENTURY**

**Annex to deliberation of Vojislav Nikčevića about Catholic's component of
Montenegrins**

Numerous migration of population during the XVI and XVII century have completed the demographic mosaic on the Istrian peninsula. And Montenegrins have some of their own little cube arranged in this magical area. Except Peroj where starting from 1657. is based an Orthodox group, today is little known that the numerous Montenegrin immigrants, not just those that were placed within the area of Venetian Republic called Province of Dalmatia, but also those who lived in "Old Montenegro" belonged to the Catholic church. Available archival materials (especially notary and parish registers) that we have studied point to live a very spiritual-religious activity of Montenegrins in both Churches. There is no doubt that part of the immigrant population was practicing Catholicity even in the home place of origin. Such examples we found at places immigrants in Porec, Fuškulín, Mugeba, Bale, Fazana, Krmed, Vodnjan. What is even more interesting is the fact that they are enrolled in notary books and parish registers as people "Da Montenegro". This proves that the concept "Da Montenegro" the West linked to Montenegro as a country with a large degree of autonomy, regardless of its formal legal status within Otoman empire.